JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Holmila, Antero

Title: Kiistanalainen SS-palapeli

Year: 2019

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Holmila & Suomen Historiallinen Seura & Historian Ystäväin Liitto, 2019.

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Holmila, A. (2019). Kiistanalainen SS-palapeli. Historiallinen aikakauskirja, 117(1), 81-83.

Antero Holmila

Kiistananalainen SS-palapeli

Kansallisarkiston toteuttama selvitys Suomalaisten SS-vapaaehtoisten toiminnasta itärintamalla luovutettiin Valtioneuvoston kanslialle helmikuun 8. päivänä 2019. Lähtökohtaisesti selvitys oli luonteeltaan arkistoselvitys. Sen pyrkimyksenä oli kartoittaa sekä suomalainen että ulkomailla säilytettävä SS-divisioona Wikingin toimintaa valottava aineisto. Erityistä huomiota selvityksessä kiinnitettiin Itä-Euroopan arkistoihin, koska aiheen historiankirjoituksessa nämä arkistokokonaisuudet eivät ole kuuluneet käytettyihin materiaaleihin. Sen sijaan laajassa itärintaman tuhoamissotaa ja holokaustia käsittelevässä tutkimuksessa juuri Itä-Euroopan aineisto on ollut sitten 1990-luvun tutkimuksen keskiössä. Se, mitä nämä aineistot pitävät sisällään ja miten se vaikuttaa SS-pataljoonasta muodostuneeseen historiakuvaan jää tulevaisuuden tutkimuksen selvitettäväksi, sillä Valtioneuvoston asettaman tehtävänannon aikaraamit eivät olisi riittäneet uuteen perustutkimukseen. Oleellista selvitystyössä kuitenkin oli se, että nyt tutkijat tietävät, mistä Venäjän, Valko-Venäjän ja Ukrainan arkistoista Wikingin toimintaa käsitteleviä asiakirjoja voi hakea. Lars Westerlundin laatiman selvitysraportin *The Finnish SS-volunteers and atrocities against Jews, Civilians and Prisoners of War in Ukraine and the Caucasus Region 1941–1943* sekä suomen- ja ruotsinkieliset tiivistelmät voi ladata Kansallisarkiston sivuilta.[1]

08 Selvityspyynnön taustalla oli Simon Wiesenthal -keskuksen johtajan Efraim Zuroffin tammikuussa 2018 presidentti Niinistölle osoittama kirje, jossa suomalaisia pyydettiin selvittämään SS-vapaaehtoisten mahdollista osuutta holokaustiin. Kirjeen pontimena toimi dosentti André Swanströmin Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirjassa (2017) julkaisema artikkeli, joka viittasi suomalaisten osallisuuteen holokaustin toimeenpanossa.[2] Arkistoselvityksen ohella tutkijaryhmän katse kohdistuikin suomalaisten vapaaehtoisten mahdollisesti tekemiin julmuuksiin.Lars Westerlundin johdolla tehdyn selvityksen tärkein anti on se, että siinä tuodaan voimakkaasti julkisuuteen aihetta käsitelleiden historioitsijoiden tuntema, mutta laajan yleisön yhä karsastama näkemys, jonka mukaan suomalaiset SS-vapaaehtoiset hyvin todennäköisesti osallistuivat juutalaisten ja muiden siviileiden

[1] https://www.arkisto.fi/fi/kansallisarkisto/hankkeet/selvitys-suomalaisista-ss-miehist%C3%A4 (21.2.2019).
[2] Ks. André Swanstöm, Fasismi ja uskonto suomalaisten SS-pastorien ajattelussa ja toiminnassa. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja 107* (2017), 38–74.

joukkomurhiin.[3] Toisin sanoen he toimivat kuten muutkin tavalliset sotilaat. Sen sijaan ”savuavaa asetta”, tutkijat eivät löytäneet, eikä se ollut edes selvityksen päämäärä. Kiistatta on kuitenkin osoitettu, että suomalaiset seurasivat lähietäisyydeltä ja olivat hyvin tietoisia Saksan tuhoamissodan rikollisesta luonteesta.

Mitä selvitys sitten paljasti, jollei savuavaa asetta? Ensinnä se paljasti jälleen kerran (sota)historiankirjoituksen perusluonteen. Nimittäin sen, että harmaan sävyjen sijaan suuri yleisö haluaa edelleen nähdä historian mustavalkoisena joko-tai-näytelmänä: ”joko sotarikoksia tapahtui tai sitten ei”. Kaikki konditionaaliset muotoilut tyyliin ”suomalaiset SS-miehet *todennäköisesti* osallistuivat” kielivät työryhmän epäonnistumisesta, vaikka kyse on historiantutkimuksen rajoista, joita lähteet ja tutkijoiden ammattietiikka, lähinnä siis lähdekriittisyys ja oman yhteiskunnallisen aseman tunnistaminen asettaa. Tätä epäonnistuneisuuden näkemystä toi erityisen voimakkaasti esille SS-Perinneyhdistyksen puheenjohtaja Pekka Kääriäinen: ”Kun kyseessä on sotarikosselvitys, niin sitten pitäisi myös osata vastata, oliko niitä vai eikö niitä ollut. Sitä vastaustahan ei suoranaisesti tullut. Jätettiin edelleen epäilys.”[4] Tosiasiassa kyseessä ei ollut sotarikosselvitys, vaan arkistoselvitys, kuten jo yllä on todettu. Se, että SS-miesten mainetta ja kunniaa vaalivan järjestön puheenjohtaja vääristi koko hankkeen luonteen omiin tarkoituksiinsa sopiviksi, kielii suomalaisen historiakulttuurin kipupisteistä.

Historiantutkijalle lähtökohta, jossa ei ole yksioikoisia vastauksia on arkipäivää, mutta samalla suhteessa suureen yleisöön asetelma on erittäin epäkiitollinen. Ensinnäkään historiantutkija ei ole tuomari eikä hänellä ole velvollisuutta, saati oikeutta ryhtyä kyseiseen toimeen. Juridisen vastuun arvioiminen kuuluu muille tahoille, vaikka tässä tapauksessa Kääriäinen penäsi historioitsijoiden näkemystä SS-miesten rikollisuudesta. Koska emme tutkijaetiikkaamme noudattaen langettaneet sotarikossyytteitä, rikoksia ei siis tapahtunut.

Sikäli kun kyseessä ovat arkaluontoiset eettiset ja moraaliset kysymykset – ei vähiten holokaustin ympärille nivoutuvat – historioitsija on aina kaltevalla pinnalla, ottipa hän kuinka ”neutraalin” position tahansa. Siinä missä suuri yleisö odottaa savuavaa asetta historiantutkija rakentaa palapeliä. Kun savuavaa asetta ei löydy, niin SS-apologeetit voivat todeta, että

[3] Aiheesta uutisoitiin myös laajasti.
[4] Riippumaton selvitys. Yle uutiset 8.2.2019, https://yle.fi/uutiset/3-10637452 (20.2.2019).

suomalaiset eivät osallistuneet julmuuksiin, koska niistä ei ole vedenpitäviä ”faktoja”, vain historioitsijoiden tulkintoja. Tätä argumenttia on vaikea kumota, vaikka tosiasiat ovat paljon mutkikkaammat. Vain uusi ”fakta”, kuten vaikkapa päiväkirjassa esiintyvä suora maininta voisi muuttaa ”historian kulun” ikään kuin menneisyyttä ei olisi faktojen ulkopuolella. Huomattakoon kuitenkin, että selvitys vahvisti kuitenkin sen, että suomalaiset SS-miehet osallistuivat antautuneita sotilaita, siviilejä ja juutalaisia vastaan kohdistettuihin teloituksiin.[5] Selvitystyön jälkeen on mahdotonta kiistää etteivätkö suomalaiset olisi osallistuneet tuhoamissotaan saati tienneet siitä mitään.

Toisaalta jokainen historiantutkija tietää, että yhtä hedelmällistä kuin se mitä on sanottu, voi olla myös se, mitä on jätetty sanomatta. Historianfilosofinen haaste, jota mediakeskustelussa on lähes mahdoton avata, on se, että faktojen avulla tehtävä historiantutkimus varastaa menneisyydeltä sen sattumanvaraisuuden ja supistaa sen monimuotoisuuden, yleensä siis nämä harmaan sävyt. Tässä mielessä historiantutkimus on siis palapeliä – teema, jota ainakin itse työryhmän jäsenenä yritin teroittaa uteleville toimittajille: SS-vapaaehtoisten palapeli on pitkälle työstetty. Tiettyjen yksittäisten palojen puuttuminen ei muuta sitä, että aiheeseen perehtyneillä tutkijoilla on kokonaiskuva aika hyvin hallussa. Mutta aina voi sanoa, että emme voi tietää, miltä se puuttuva pala näyttää.

Haasteista huolimatta Kansallisarkiston selvitystyö on tärkeä virstanpylväs aiheen tutkimuksessa, sillä se asettaa lähtökohdaksi – palapelin reunoiksi – natsi-Saksan tuhoamissodan ilmapiirin. Tämä lähtökohta tulee lähelle jokaisen historiantutkijan hyvää ohjenuoraa, jonka Jorma Kalela on pukenut hyvin seuraavaan muotoon: ”tärkein kuvauksen uskottavuutta koskeva näkökohta on, että punnitsemisen lähtökohtana on tutkimuskohteen kulttuuri.”[6] Sikäli kun SS-miesten toimintakulttuuria tarkastellaan historiakirjoituksen lävitse, on ilmeistä, että itärintaman tuhoamissodan malli on vasta hiljalleen jalkautunut suomalaistutkimuksen ytimeen, mutta nyt selvitystyö ainakin viimeistään tekee siitä sen keskeisen kivijalan. Tätä taustaa vasten voimme todeta, että suomalaiset ”todennäköisesti” osallistuivat joukkomurhiin ja muihin julmuuksiin. Tosin samaan hengenvetoon on myös todettava, että Kalelan vaatimus on syytä ottaa huomioon aihepiiriä koskevan aikaisemman historiankirjoituksen arvioinnissa. Itse olen toisaalla pyrkinyt avaamaan kriittisesti Mauno

[5] Ks. Westerlund 2019, 202–203.
[6] Jorma Kalela, *Historiankirjoitus ja historia*. Gaudeamus 2002, 187.

Jokipiin *Panttipataljoonan* ongelmia nimenomaan suomalaisen historiakulttuurin ja holokaustitutkimuksen näkökulmista.[7] Kritiikistä huolimatta oleellista on asettaa myös kyseinen teos ja tutkijanpersoona omaan aikaansa. 1960-luvulla holokausti oli vasta nousemassa itsenäiseksi tutkimuskohteeksi ja sen ympärillä velloi sankka sumu, jonka hälveneminen on kestänyt noin 50 vuotta. Jokipiillä oli suora pääsy SS-miesten pariin ja hän nautti heidän luottamustaan. On selvää, että Jokipii jätti paljon sanomatta, mutta kuinka moni meistä olisi vastaavassa tilanteessa ladannut täyslaidallisen omien ”toverien” niskaan?

Omasta näkökulmastani ja aihetta tutkineena harmillisinta on se kahtiajako, joka aiheen parissa on ilmeistä. SS-vapaaehtoisten puolustajat ovat jo pitkään olleet poteroissaan ja vaatineet, että mitään ei ole tapahtunut ennen kuin toisin todistetaan. Toisaalta me nuoremman sukupolven tutkijat, jotka olemme kasvaneet niin Saksasta, Ranskasta, Britanniasta kuin Yhdysvalloistakin vaikutteita imeneessä ”transnationaalisessa” historiakulttuurissa näemme natsilaisuutta kaikkialla, ehkä osittain sen takia, koska aikaisemmat sukupolvet ovat olleet natsilaisuudelle meitä sokeampia. Ongelma vain on siinä, että ristituleen jää itse tutkimuskohde, eli aikalaistoimijat ja niiden harmaa kirjo, kun taas jo yllä mainitut mustan ja valkoisen sävyt korostuvat. Talvisodan jälkeinen Karjalan menettänyt Suomi oli huippuunsa militarisoitu maa, jossa miehisyyttä mitattiin lahdattujen ryssien määrällä. Tämä dynamiikka on kiinteä osa SS-historiaa ja yksi aikalaistoiminnan ymmärtämisen perusta. Yksi parhaista aikalaistodistuksista siitä, mikä sai nuoret miehet lähtemään (ja hyvin todennäköisesti osallistumaan Saksan tuhoammissotaan) tuli Y.P.I Kailan kynästä vuonna 1942: aktiiviupseerit halusivat kohottaa ammattitaitoa ja olivat mieltyneet sotilaselämään. Eräät olivat päässeet ”veren makuun” ja pitivät siitä. Talvisodassa paitsioon jääneet nuoret (siis valtaosa SS-vapaaehtoisten kohorttia) kärsivät Kailan mukaan ”kotirintamakompleksista”, koska he eivät olleet päässeet miesten lailla veren makuun, kun taas monet halusivat saada suomalaista varusmiespalvelusta ”paremman” koulutuksen. SS-värväytyminen oli tie näihin unelmiin. Mikä tämän päivän historiadebatin näkökulmasta on mielenkiintoista, on Kailan näkemykset vapaaehtoisten poliittisista vaikuttimista (siis

[7] Ks. Antero Holmila, “Soldaten wie andere auch”. Finnish Waffen-SS Volunteers and Finland’s Historical Imagination. Teoksessa Hana Worthen & Simo Muir (toim.) *Finland’s Holocaust. Silences of History*. Palgrave Macmillan 2013, 218–244 ja Antero Holmila, Varieties of Silence. Collective Memory of the Holocaust in Finland in the Postwar Years. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland and World War Two. History, Memory, Interpretations*. Brill 2012, 519–560.

fasisteja vai ei) ja SS-miesten isänmaallisuudesta Saksan eliittijoukoissa (”jääkärien jäljillä”). Siinä missä vapaaehtoisten poliittisuus ja isänmaallisuus on 2010-luvun SS-keskustelun ytimessä, Kailan mukaan poliittisuus ja isänmaallisuus olivat vähiten värväykseen vaikuttaneet motiivit. Mitä Waffen-SS:n luonteeseen tuli, se oli täysin poliittinen organisaatio, jossa Kaila havaitsi ”paljon urhoollisuutta, mutta taistelutaitoa tuskin ollenkaan”. Suomalaiset vapaaehtoiset eivät olleet ”isänmaallisia”, he eivät olleet jääkärien jäljillä, vaan lähtivät Saksaan omista henkilökohtaisista vaikuttimistaan, joita olivat siis ensi sijassa nämä yllä mainitut aiheet. Kaila itse kertoi poteneensa pientä syyllisyydentunnetta hylättyään Suomen ja liityttyään Waffen-SS joukkoihin. Kansallissosialisteja tuli lähinnä Helsingistä, mutta ”kerrottiin heidän näkemyksensä SS-joukoissa hyvin nopeasti kuoleutuneen”.[8] Eräs tällainen tapaus oli omasta mielestäni parhaan vapaaehtoiskuvauksen kirjoittanut SS-mies Sakari Lappi-Seppälä, jonka kirja *Haudat Djneprin varrella* julkaistiin jo vuonna 1945.[9]

Missä siis olemme nyt ja mihin menemme? Tuhoamissodan ilmapiirin tulisi olla nyt jo tunnustettu samoin se, että suomalaiset hyvin suurella varmuudella osallistuivat joukkotuhoamiseen. Hengissä on enää puolentusinaa SS-miestä ja ottaen huomioon pitkäaikaisen suojaverhon, joka heidän toimintansa yllä on ollut, on vaikea kuvitella, että mitään uusia paljastuksia tai ”savuavaa asetta” on heidän tahoiltaan tulossa. Aiheeseen mahdollista lisävalaistusta tuova kulma on nyt arkistoselvityksessä esille nostetut Itä-Euroopan arkistoistot ja niiden pohjalta tehtävä perustutkimus. Vaikka SS-pataljoonasta on kirjoitettu paljon, työ ei ole vielä kokonaan tehty.

[8] KA, Valpo II, Amp IX A 4, Y.P.I Kaila, ”Suomalainen SS-vapaaehtoisliike keväästä 41- talveen -43”.
[9] Sakari Lappi-Seppälä, *Haudat Djneprin varrella. SS-miehen päiväkirjan lehtiä*. AA-kirjapaino 1945.